

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יב, תשכ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על חידושי א' בן-יהודה

א.

הערות למאמרו של י"א זיידמן, "מקומו של אליעזר בן-יהודה בתחיית הלשון", לשוננו לעם צ"ז—צ"ח (תשי"ט)
 א. מר זיידמן כותב: "ובמקום צירוף כפול שלושה מכתב עיתי לירחים' הנהיג בן-יהודה (להלן ב"י) ירחון"¹. אך אליבא דאמת, חדש מלה זו פרופ' י' קלוזנר. וב"י במילוננו, ערך ירחון (בהערה) עמד על כך². קלוזנר יצר ירחון ע"פ חידושו של ב"י עיתון ומילון³. ואף זיידמן עצמו, במקום אחר⁴, מונה מלה זו כחידושו של קלוזנר.

1. שם, עמ' 139.

2. ובמילוננו לא הביאה בסימן המיוחד לחידושו.

3. ראה מחברתו של קלוזנר "שפת עבר — שפה חיה", קראקא,

תרנ"ו, עמ' 67 (במהדורה המתוקנת "הלשון העברית — לשון חיה",

ירושלים, תש"ט, עמ' 79). ר' גם הערת א' בן אב"י, ישראל בארצו

ובלשונו (1941), עמ' 132, הערה 65. את המלים עיתון ומילון חידש

ב"י בשנות 1880—1885 בקירוב (א' בן אב"י, שם, עמ' 69, הערה 41).

וקלוזנר חידש את ירחון ב־1894 (השילוח א', תרנ"ה, עמ' 540).

4. במאמרו "פרופ' י' קלוזנר הבלשן ומחיה הלשון", לשוננו ו'

(תרצ"ה), עמ' 277.

ב. "במקום הצירוף, בתי עיניים' חידש בן־יהודה את המלה האחת משקפיים" 5. ולא היא! ב"י אינו מביאה בשמו, וקלוזנר 6 זוקף חידוש זה לזכותו של "מורה אחד בהרודנא", והוא מעיר, כי "הכול משתמשים בה מבלי לדעת למי היא". משורש זה חידש ב"י מלת מְשַׁקֵּפֵת 7.

ג. "במקום הניב בעל ארבע המלים, מקהלת נוגנים בכלי שיר' הרי תִּמְוֶרֶת" 8. ואין הדברים כך. בחידוש תזמורת נתכוון ב"י לניגון, מה שאנו קוראים היום מנגינה 9, אך לא ל"אורקסטרה". משמעות אחרונה זו לתזמורת — לא ב"י יצר. ובמילון אף הוער: "והיום נוהג השם במשמ' להקה של מנגנים בכלי נגינה שונים".

אף סָגַל, כנראה, אינה חידושו של ב"י. בערך צבע 10 הובאה המלה — לא בסימן המיוחד לחידושו. י"מ פינס 11 מונה אותה בין חידושו. כבר קלוזנר מנה אותה כחידוש של ב"י 12.

5. שם, עמ' 138. 6. השילוח א' שם.

7. אם כי פינס זוקפה לזכותו (ספר הכח, ירושלים, תרנ"ד,

עמ' xiv). 8. שם, עמ' 138.

9. שחודשה בתקופה מאוחרת יותר ע"י ב"י למשמעות ניגון, מלודיה. ר' ר' סיון: "חידושי הלשון של בן־יהודה", הדהחינוך ל"ד (תש"ך); גל' כג—כד, עמ' 19; [ראה גם דבריו בלשוננו לעם קי"ד—קט"ו, עמ' 75—76].

10. עמ' 5367. 11. ספר הכח, שם.

12. "אליעזר בן־יהודה", "לנער" ע', תל־אביב תרצ"ט, עמ' 54.

ה. מלת טרי, בניגוד למלים אחרות שהובאו כדוגמאות לחידושיו, ב"י — לא חידשה. רק הוראת המלה מחודשת, ולא צורתה¹³. וה"ה ביחס לשרוול — שגם היא אינה מחידושיו, אלא שנתן לה הוראה השונה במקצת מהוראתה שבלשון חז"ל¹⁴.

ב.

הערות לחוברתו של ר' טיוון, לשוננו לעם, קונטרס קי"ד—קט"ו ברשימת חידושי אב"י ע"פ מילונו השמיט מר טיוון מספר מלים, שצוינו במילון כחידושי של אב"י והמופיעות בסימן המיוחד לחידושי:

אַחַל... (ב) „אחל דבר לפלוני, השתוקק שיבוא לפלוני דבר זה, ברך אותו. אני מאחל לך כל טוב, אני מאחל לך כי תלך ותצליח בכל דרכיך“.

הוראה מחודשת לפועל בבניין פיעל, ששימש אצל הפייטנים בהוראת ביקש, התחנן. פועל זה גזר מן השם המקראי אַחַל¹, אם כי גזירתו מסופקת היא².

13. שופ' טו, טו; ישע' א, ו.

14. כלים כו, ג.

1. מלכים ב' ה, ג; תהלים קיט, ה.

2. ריב"ג ורד"ק גוזרים „אחלי“ מ„אחל“. לדעת גיזוניוס (151e)

מזן מן אַח (מלת קריאה) בתוספת מלת לו.

חֲבֵרָה... «במשמ' נערה לומדת יחד עם נערה אחרת בבית ספר, או עובדת אתה יחד איזו עבודה או מתהלכת אתה תמיד». הוראה מחודשת ע"פ: «והיא חֲבֵרָתָךְ (מלאכי ב, יד).

פְּתִיב... ג) «צורת המלים של הלשון כמו שהן צריכות להכתב עפ"י הדקדוק», אורתוגרפיה.

הוראה מחודשת למלה זו, שבלשון חז"ל שימשה כניגודו של קרי «צורת המלים כמו שהיא כתובה במקרא, אע"פ שהקריאה המסורה היא אחרת».

מְבוּכָה... ב) באותה הוראה של מְבוּכָה (שאף היא חידוש של ב"י) «מקום שאדם נבוך ואינו יודע איך לצאת משם, Labyrinth».

חידוש הוראה מן המלה מְבוּכָה, הנמצאת במקרא בהוראת בלבול, אבדן עצות³.

מְסַמְךָ... ב) «כתב מאומת, שיש לסמך עליו בדבר מהדברים כעדות וכראיה וכיוצא בזה document...» וכבר נכנס בשמוש הלשון».

מְעַבְדָה... ב) «מקום של עבודה, בפרט מיוחד לעבודת נסיונות של חכמת הכמיה, laboratory».

משקל נקבה מן מְעַבְדָה = מעשה, שבאיוב לד, כה.

מְקוֹר... ב) «שם להחרטום של העופות) ע"פ הארמית⁴.

3. ישעיהו כב, ה; מיכה ה, ד.

4. בראשית רבא סד, י: «אתא הדין קורה מצרייה דמקורייה».

הוראה מחודשת למלה שהייתה קיימת כבר במשמעות אחרת.⁵
נְטִיפָה⁶ ... "ובדבור העברי בא"י משתמשים בו לשם תבשיל
עשוי חתיכות חתיכות קטנות של בצק כעין נטפים נטפים".
במקרא מצויה המלה בהוראה תכשיט לאוזניים.⁷

צְבִיּוֹן, בסוף הערך. "ובמשמ' חשק פתאומי, חליפת מצב הרוח,
"caprice".

לאחר ב"י קיבלה מלה זו הוראה של צורה, אופי.
כך למשל: "צורתה וצביונה של המפלגה"⁸.

קְצִיצָה, "במשמ' חתיכה שטוחה, קצוצה ומבושלת או מטוגנת".
שם זה מצוי בהוראה דומה — פרי שנקצץ מהעץ — בלשון
חז"ל, ביאליק הציע: פְּתָלִית (קרי: פותלית), משום דמיונה
למלה הלועזית cotelette, אך ברור שלא נקלטה, גם מסיבה
זו, במקום חידושו של ב"י.

מספר הערות נוספות

א. בערך גררה (עמ' 47) כותב סיוון: "כך הובא הערך

אריך ויהיב מקורה ואפקיה" (= בא אותו קורא מצרי, שמקורו ארוך,
ונתן מקורו והוציאו).

5. "כעין פטיש חד ינקרו בו הריחים" (כלים כט, ו).

6. המחבר מפנה לערך נְטִיפָה. גם במקרא נמצאת המלה בשני
הכתיבים.

7. שופטים ה, כו; ישעיהו ג, יט.

8. ר' קלוזנר, שבושים שנשתרשו, שפתנו קבץ ב' (תרפ"ג),

עמ' 95.

בין שייכי עגלה, אבל במקומו לא בא". יש לציין, שהערך הובא במקומו באות ג (עמ' 651, למטה), ושם מוסיף: "משתמשים במלה זו בקצת בתים מדברים עברית בא"י וכבר השתמשו בהם בהעתונים".

ב. מְפֹשֵׁת (עמ' 55) — בחולם. הניקוד במילון ב"י בערך מְפֹשׁ וכן בין שייכי הערך נגינה הוא — מְפֹשֵׁת, בשורק. ורק בין שייכי הערך כלי נוקד — מְפֹשֵׁת בחולם.

גם גור במילונו מנקד את המלה בשורק, בשעה שאבן-שושן, שאינו מביא את ההוראה של פסנתר, שלה חידש ב"י מלה זו — מנקדה בחולם, אולי ע"פ מְפֹשׁ. וכדאי להעיר, שמשקל זה (בשורק) משמש גם לכלי נגינה אחרים. כך למשל: טַנְבֻּרִית⁹, מְפֹחֶת (אף היא מחידושיו של ב"י).

ג. בערך מְקָדִם (עמ' 57) כותב סיוון: המלה הובאה "בהסתעפויות שורש קדם". אך החידוש הובא כבר במקומו באות מ"ם (הוראה ד), וגם שם הובאה ההגדרה.

ד. בעמ' 75 מזכיר סיוון את המלים צילוס וצֶלֶם, כחידושיו של דוד יל"ן. עניין לציין, שי"מ פינס רואה את המלה צֶלֶם כחידושו הוא¹⁰.

9. מילון למונחי המוסיקה, תשט"ו, עמ' 48.

10. ספר הכח, ירושלים, תרנ"ד, עמ' xiv. ל"ציור אור" [= צילום]

של ב"י הציע: צֶלֶמן (שם).